

Відповідь Мотовила на книгу Петра Скарги “Про єдність церкви божої під єдиним пастирем...”

Полемічний твір, який не дійшов до нашого часу. Про обставини його написання та зміст дізнаємося із недатованих листів до *В.-К. Острозького*, які приписуються *А. Курбському*. На думку дослідників, ці листи з'явилися наприкінці 1570-х років.

У першому листі адресант говорить, що отримав від *В.-К. Острозького* книгу *Петра Скарги* “Про єдність церкви божої під єдиним пастирем...” (1577), яка, до речі, була присвячена князеві, а також відповідь на неї. Із листа випливало, що князь доручив підготувати відповідь на зазначену книгу своєму слугі на ймення *Мотовило*. Власне, ця відповідь і була надіслана адресанту. Автор листа з обуренням пише про *Мотовила*, називає його “інославним і прелукавим”, а також аріанином. Тому ідея написання полемічної відповіді на книгу *П. Скарги* “інославним” *Мотовилом* категорично не сприймається. Із цих слів можна зрозуміти, що *Мотовило* належав до протестантської течії антиринітаріїв, яких часто і в Польщі, і в Україні називали аріанами. Ця течія мала помітне поширення на території Волині, а *В.-К. Острозький* толерантно ставився до неї і навіть виявляв прихильність до її adeptів. Тобто цілком імовірним видається те, що князь справді міг доручити написати полемічну відповідь на зазначену книгу *П. Скарги* протестанту, оскільки в його оточенні не знайшлося людей, які б могли справитися з цим завданням.

У другому листі дається вкрай критична оцінка полемічної відповіді *Мотовила*. Адресант заявляє, що в ній є чимало еретичних мотивів. До таких належать такі: проголошення римського папи антихристом, заперечення предвічного народження Христа

й трактування його як звичайної людини, ігнорування апостольських проповідей, а також віра в те, що на землю має прийти Ісус Христос і встановити для своїх вірних тисячолітнє царство, коли можна буде їсти, пити та під винницями насолоджуватися. Важко говорити, наскільки адекватно автор листа відобразив зміст полемічного твору *Мотовила*. Однак, варто зазначити, що подібні погляди справді поширювалися в середовищі антиринітаріїв.

Можливо, що критичні зауваги, викладені в згаданих двох листах, стримали *В.-К. Острозького* від публікації зазначеного твору. Однак твір міг поширюватися в рукописних копіях, а його окремі ідеї, зокрема, ідея папи-антихриста, були сприйняті пізніше православними полемістами *Іваном Вишенським* та *Стефаном Зизанієм*.

Джерела: Письма князя А. М. Курбского к разным лицам. – С.-Петербург, 1913. – С. 103-109.

Література: Історія релігії в Україні. – Київ, 2002. – Т. 5. – С. 64-66; Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – С. 102-103.

Петро Кралюк

“Вършъ на жалосный погребъ зацного рыцера... Петра Конашевича-Сагайдачного” Касіяна Саковича (1622 р.)

Оригінальна назва на обкладинці (титульному аркуші) – “Вършъ на жалосный погребъ зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного, гетмана войска его кор. милости запорозкого”. Тут же зазначене авторство цих віршів: “Зложонны презъ инока Касіяна Саковича ректора школь кievских”.

В Ъ Р Ш Ъ
НАЖАЛОСНЫЙ ПОГРЕБЪ
 Зѣцного Рыцера
ПЕТРА КОНАШЕВНУА
 САГАНДѢЧНОГО, ГЕТМАНА
 ВОЙСКА ЕГО КЪ: МЛТН
 ЗЯЛОРОЗКОГО.

ЗЛОЖОНУИН ПРѢЗЪ ІНОКА
КАСИАНА САКОВНУА
 РЕКТОРА ШКОЛЪ КІЕВІКНЪ,
 6 БР 9476 ъ.

МОВЛЕНІЕ ѿ ЕГО СПѢДІСѢ НА ПОГРЕБѢ ТОГО
 ЦНОГО РЫЦЕРА 6 КІЕВѢ, 6 НЛЮ ПРОВОДНУИ,
 РОКѢ БЖОГО, ЗНЕСЧА ШЕСТЬСОУТІЪ
 ДВАДЦАТИ ВТОРОГО.

Ѧ. ЦѢ: Г.

НЕ ВѢСТЕ ЛН ІНОШ СЛАВІАННЪ СМІКЪ ПАДІ 6 СІМ ДІНЪ 6ЗНІАН.

Цей твір – урочиста поетична віршована декламація (формально від імені спудеїв) у жанрі панегірика, що прославляв померлого діяча, вихованця ОА, і має назву (у транслітеруванні “Ъ” на “і” та поданні тексту староукраїнською мовою): “Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича-Сагайдачного, гетьмана війська його королівської милості запорозького, зложоні през інока Касіана Саковича (1578-1647), ректора шкіл київських в братстві, мовлені від його спудеїв на погребі того зацного рицера в Києві в неділю провідну року Божого тисяча шістьсот двадцять второго”. Обсяг цього твору – 24 ненум. арк.; вихідні дані: друкарня Києво-Печерської лаври, 1622. Автор твору *К. Сакович* – теолог, філософ, письменник, освітній і релігійний діяч.

Публікація “Віршів...” включає опис герба запорозького козацтва з його гравюрою, передмови (“Предмови”), 20 декламацій від імені спудеїв, імена і прізвища яких вказані таким чином: Стефан Почаський; Петро Созонович Балика; Феофілакт Іоанович, бурмистрович київський; Іоан Тарнавський, протопопович київський; Феодор Скаревський; Леонтій Балика, бурмистрович київський; Ієремія Ставровецький; Іоан Стецький; Николай Отрешкович; Іоан Козарин; Іоан Пельчицький; Євтихій Самуйлович; Матвей Кізимович; Григорій Кондратович; Димитрь Кривкович; Лукаш Беринда; Георгій Воронич; Карпо Михайлович і Симеон Шульга (правопис імен і прізвищ подаємо мовою оригіналу). У “Віршах...” зазначена роль князів *Острозьких* у розвитку освіти і науки в Україні, насамперед в Острозі. Не випадково *П. К. Сагайдачний*, як зазначено у цьому творі, “Шов... до Острога, для наук уцтивих, которії там квітли за благочестивих княжат, котріі ся в науках кохали, на школи маєностей много фундували, аби ся млодь в науках уцтивих цвічила, церкві і тиж ойчизні пожитечна била. Дай, Боже, би тая там

фундація трвала, жеби одтоль хвала Божія помножала”.

“Вірші...” є унікальним свідченням про навчання майбутнього гетьмана запорозьких козаків в ОА. Про це нижче в тому ж самому тексті в словах 13-го спудея (Є. Самуйловича) говориться, що в Острозі “Там теди Конашевич час немалий живши і наук в письмі нашом словенськом навикши...”.

Про військовий талант і бойові успіхи *П. К. Сагайдачного* говориться: “І рицєрських дільностей там доказуючи, гетьманом по том собі войско го обрало, із ним менжне татаров і турков бивало. За свойого гетьманства взяв в Турцєх місто Кафу, аж і сам цесар турський бив у великому страху, бо му чотирнадцять тисяч там люду збив, катарги єдині палив, другії потопив, многих тогди з неволі християн свободив, за що го Бог з воїнством його благословив...”.

Окремо зазначено роль *П. К. Сагайдачного* у відновленні православної ієрархії в Україні: “Жеби могли пастирей православних міти в церкві своїй на місцях владиков – унітов, которих маєт народ наш за єзуїтов”.

У своїх “Віршах...” *К. Сакович* підкреслив підтримку *П. К. Сагайдачним* українських православних братств, зокрема – Київського (Богоявленського, на Подолі): “При церкві Братської чесно в Києві похован, в котроє ся братство зо всім Войськом вписав. І на нього ялмужну значную одказал з того гетьмана кождый рицар нех ся учить, як би тиж мів на світі тот живот свой кончить...”. Про надання гетьманом субсидій іншому в Україні визначному братству – Львівському Успенському – вказано у “Віршах...”: “Видів он і Львовськеє братство, хоть далеко церков їх в місті наділив не ледаяко, суму значную грошей до братства лекговав, а жеби науки там били, пильне жадав...”.

Справді пророчою була оцінка особистості гетьмана *П. К. Сагайдачного* у таких словах “Віршів...”: “Нєсмєртєльної слави достойний

гетьмане, твоя слава в мовчанню нікгда не зостане, поки Дніпр з Дністром многорибніі плинути будуть, поти дільності теж твої слинути. Не зайдеш в глибоке нікгда запомніння, ані то літа пустить в довгоє мовчіння”.

Про патріотичне спрямування цього твору і безперечні симпатії до запорізького козацтва, його історії, що прославлена в цьому поетичному панегірику, свідчить наведена історична паралель між запорізьким козацтвом і давніми слов'янами, які “за Олега, російського монарха, пливали в човнах по морі і на Царград штурмували... Бивали межі військом тим князі і пани, з котрих виходили добрії гетьмани, яким і тот їх гетьман, Петр Конашевич, бив, котрий справ рицарських дільністю всюди слив”. Твір пронизує глибоке розуміння ролі запорізького козацтва: “О Войську Запорозьком кождий может знати, як оно ойчизні ест потребно, уважати, Україна тим військом вцале зоставает, а где запорозцов ніт, татарин впадает...”.

Публікації: Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: В 2-х т. – Киев, 1883. – Т. 1. – С. 17-46; Тітов Хв. Матеріали до історії книжної справи на Вкраїні в XVI-XVIII вв. Всебірка передмов до українських стародруків. – Київ, 1924. – С. 37-51; Українська література XVII ст. – Київ, 1987 (Серія: Бібліотека української літератури). – С. 220-238; Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / Упоряд. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. – Київ, 1978. – С. 322-338; Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія у 2-х ч. – Київ, 1995. – Ч. 2. – С. 231-249.

Місце зберігання: Відомі 2 примірники – Росія, Москва (РДБ); Санкт-Петербург (РНБ).

Каталоги стародруків: В помощь составителям сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов: Метод. указания: Славянская кирилловская печатная книжность XV – первой четверти XVII в. / Сост. Ю. А. Лабунцев. – Москва, 1982. – № 106. – С. 43; Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. I (1574-1700). – № 137. – С. 41; Каратаев И. П. Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами. – С.-Петербург, 1883. – Т. 1. – № 274.

– С. 368; Максименко Ф. П. Кирилличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках. – Львів, 1975. – № 214. – С. 40; Украинские книги книги кирилловской печати XVI-XVIII вв.: Каталог изданий, хранящихся в ГБЛ. – Вып. 1: 1574 – I пол. XVII в. / Сост. Т. Н. Каменева, А. А. Гусева. – Москва, 1976. – № 35. – С. 19; Ундольский В. М. Очерк славяно-русской библиографии. – Москва, 1871. – № 249. – С. 35.

Література: Возняк М. С. Історія української літератури: У 2-х кн. – 2-ге вид., випр. – Львів, 1992. – Кн. 1. – С. 533-539; Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Київ, 1898. – Т. 2. – С. 321-402; Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. I (1574-1700). – С. 41; Маслов С. Вірші Касіяна Саковича “На жалосний погреб П. К. Сагайдачного” // Українська література. – 1942. – № 5-6. – С. 222-226; Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви. – Казань, 1898. – С. 352-360, 393-396, 402-404, 431-438, 513-514, 519-524.

Микола Ковальський

Віталій (* ? – † після 25.09.1607 – 1612, м. Вільно)

Проповідник, перекладач. Очевидно, він згаданий у документі Святоуспенського монастиря біля Львова 12 червня 1601 року як “Виталий нотариий и анагностер (церковний чтець – *I. M.*) монастира Уневского”. Шостою липня 1603 року *В.-К. Острозьким* була видана “презента, після відмови службника Олександра Путятицького, на ігуменство (у Дубенському монастирі – *I. M.*) св. Хреста для священіонока ієродиякона Віталія благочестіє подвигаючого”. Письменник *I. Вишенський* у своєму “Посланні до Домнікії” (Унів. 3.04.1605 р.), різко реагуючи на закид деяких українських діячів про те, що він ви-